

ZO ŠTUDENTSKEJ VEDECKEJ ČINNOSTI

Nezávislá kultúra a fungovanie nezávislého kultúrneho centra Stanica Žilina – Záríečie

Petra Kováčiková

Abstrakt

Príspevok predstavuje štúdiu nezávislej kultúry a jej modalít. V úvode sa autorka venuje objasneniu chápania kľúčových pojmov súvisiacich s danou témou, z toho dôvodu reflektuje nezávislú kultúrnu scénu v synchrónnom a diachrónnom pohľade a zároveň zhodnocuje jej kultúrno-spoločenský význam a sociálny dosah na spoločnosť ako takú. Taktiež reflektuje skutočnosti, ktoré predchádzali vzniku nezávislých kultúrnych centier na Slovensku. Cez modelový príklad nezávislého kultúrneho centra Stanica Žilina Záríečie sa autorka snaží poukázať na skutočnosti, s ktorými sa kultúrne centra musia počas svojej existencie vyrovnávať. Práca sa takýmto spôsobom usiluje nastoliť otvárajúce sa otázky s ohľadom na budúcnosť nezávislých kultúrnych centier.

Kľúčové slová

Nezávislá kultúra, nezávislé kultúrne centrá, alternatíva, Stanica.

1 Nezávislá kultúra v meniacich sa podmienkach našej spoločnosti

Súdobé spoločenské procesy, akými sú : globalizácia, komercializácia či konzumný spôsob života sú skutočnosťami, s ktorými sa dnešná spoločnosť potýka. Tieto procesy predstavujú každodennú realitu, na ktorú sa snaží alternatíva hľadať odpovede prostredníctvom nastavovania zrkadla takto fungujúcim spoločnostiam. Alternatíva je spájaná (v súčasnosti možno dokonca nahrádzaná) pojmom nezávislá kultúra, a to v zmysle odpútania sa od establišmentu. Stojí tak v protiklade ku konzervativizmu a neoliberalizmu. Dovtedy regulovaný trh socialistických krajín a jeho náhle uvoľnenie po roku 1989 znamenalo aj uvoľnenie trhu, čo viedlo k premene človeka ako pracovnej sily na spotrebiteľa a konzumenta. Aj táto skutočnosť zmenila nahliadanie na nezávislú kultúru a umenie nielen na Slovensku, ale aj v iných postsocialistických krajinách.

Samotný pojem „nezávislosť“ znamená žiť inak, vychádza z prirodzenej potreby vytvárať inú kultúru, hľadať niečo iné, čo nás robí slobodnými. V spojení s kultúrnym centrom toto označenie predstavuje slobodne zriadený útvar, ktorý nevznikol nariadením žiadneho štátneho úradníka a štát ho ani nespravuje, ani nezasahuje do jeho dramaturgie a vedenia. V spojení

s kultúrou predstavuje nezávislá kultúra¹ opak k oficiálnej dominantnej kultúry. Táto polarizácia kultúry na nezávislú a oficiálnu môže byť chápaná pozitívne a súvisí s transformáciou spoločnosti a ekonomicko-politických reálií. V súčasnosti práve obrovský nárast nedôvery voči fungovaniu politického systému (resp. jeho nefungovaniu) vyvolalo potrebu hľadania iných riešení, respektíve možností kultúrneho a spoločenského života. Nezávislá kultúra tak vznikla prirodzene, ako možnosť voľby. Táto premena kultúry, tzv. nezávislých modusov, súvisí s pojmami alebo skôr životnými hodnotami svojbytnosti, autonómnosti, autentickejšnosti a nezávislosti na oficiálnej, protežovanej kultúry.

Profesor Július Fuják hovorí v súvislosti s nezávislosťou o pojme „metanoia“, čiže o vnútornom obrate jednotlivca či skupiny, ide o zmenu myslenia. Potrebná je k tomu vnútorná zaangažovanosť začínajúca u jednotlivca a postupujúca smerom ku kolektívu. Jednotlivými skutkami, záujmom a zaangažovanosťou vznikajú alternatívne spoločenstvá a komunity. Byť angažovaný znamená zaujímať sa nielen o seba, ale najmä o svoje okolie, a tak myslieť v širších súvislostiach. Preto angažovaná kultúra robí z modernej spoločnosti otvorenú spoločnosť.

1.1 Hľadanie alternatívy - hľadanie inej možnosti

Termín „alternatíva“ je vždy chápaný ako vymedzenie sa voči niečomu, miesto niečoho, alebo naopak za niečo, čo vyrástlo ako odpoveď na vyčerpaný či prežitý stav vecí, pretože alternatíva sa vzpiera proti zavedeným pravidlám. Ambivalentnosť pojmu alternatíva vyplýva z toho, že v priebehu histórie a používania sa jeho význam menil. Môže označovať niečo podivné, nekonvenčné, ignorované či marginálne, no zároveň môže byť pojem alternatíva použitý aj na označenie niečoho „iného“, progresívneho, nového, odlišného, a preto má aj vymedzujúci charakter. Ako uvádza J. Fuják: „*Obsah a zmysle alternativy totiž spočíval v tom, voči čomu sa chcem(-e), resp. musím(-e) vymedziť.*“² Napríklad v rámci globalizácie môže byť alternatíva chápaná v zmysle hľadanie alternatívnej kultúry voči procesom hegemonizácie globalizácie. Preto alternatíva ponúka možnosť, ktorá predstavuje „nádejplný prísudok“³, pretože najhoršia možná situácia je, keď nemáme inú možnosť.

Steven Daly, americký novinár, vo svojej knihe *Encyklopedie alterantivní kultury* uvádza, že súčasné používanie termínu „alternatívy“ vychádza z prelomu 70. a 80. rokov 20. storočia a súvisí s postpunkovou hudbou a malými rozhlasovými stanicami, ktoré vysielali na vysokých školách. Tento termín nadobudol kultúrny význam, spájaný bol s opozičnými prúdmi éry hippies a neskôr ním bol označovaný taktiež životný štýl, ktorým sa človek mohol odlišiť od toho prevládajúceho. Termín „alternatíva“ bolo používaný ako východisko voči hlavnému prúdu, neskôr sa ujal v popkultúre a v hudobnom priemysle prevažne mladých generácií. Predstavoval adjektívum novej doby. „Alternatívne“ bolo taktiež spájané s rockovou hudbou 80. rokov obľúbenou medzi vysokoškólákmi. Označovali sa ním kapely, ktoré boli nové, surovejšie, autentickejšie. Do tejto kategórie spadala napríklad aj kapela Nirvana, ktorá termín „alternatíva“ chtiac-nechtiac spopulárnila a následne sa naň začalo nazerať ako na „lukratívny žáner“. Od

¹ Ďalšie označenia pre nezávislú kultúru sú : alternatívna, autonómna, autentická, marginálna či menšinová kultúra.

² FUJÁK, J. a kol.: *Slovenské hudobné alternatívy*. – Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2006, s. 43.

³ ONDREIČEK, B.: Alternatívne prebudenie sa. In: *Kapitál* - angažovaný mesačník, 1. ročník, 2017/01, s. 8.

určitého momentu bolo všetko „alternatívne“ - autá, nápoje, oblečenie, životný štýl. Označenie „alternatívne“ jednoducho predávalo. „*Na otázku, čože je vlastne alternatívni, neexistovala uspokojivá odpoveď. Termín se stal veřejným majetkem a v rámci fragmentované masové kultury v něm nalézají praktické uplatnění vlastně všechny odchylky od hlavního proudu.*“⁴ Prílišným používaním sa tak jeho význam zredukoval a alternatívne už mohlo byť naozaj všetko.⁵ Slovo tak preniklo do rozličných sfér, a to dokonca aj tých, proti ktorým sa pôvodne vymedzovalo.

V 70. až 90. rokoch 20. storočia „alternatívne“ znamenalo istý morálny a kvalitatívny nárok. Spontánne vyústilo do produkcie DIY⁶, teda vlastných a vymedzujúcich produktov. Vyčlenením jednotlivých produktov začali vznikať autonómne zóny, ktorými boli napríklad nezávislé vydavateľstvá a tak postupne vznikala alternatívna scéna, ktorá nadobudla také rozmery, že sa v druhej polovici 80. rokov záujem o ňu dostal aj do mainstreamových médií. Takýmto spôsobom sa okrajový žáner dostal až do hlavného prúdu a alternatívne sa začalo zlievať s mainstreamovým. Svedčia o tom aj slová Michala Kaščáka⁷, podľa ktorého je v súčasnosti slovo „alternatíva“ sprofanované a ľudia sa mu skôr bránia.⁸

V súčasnosti je možné za pojem „alternatívy“ skryť naozaj čokoľvek. Hlavne vďaka internet, ako výdobytok druhej polovice 20. storočia, ktorý poskytuje online priestor rozmanitým názorom, pohľadom či konšpiračným teóriám, ktoré sú označované ako „alternatívne“. Taktiež S. Daly uvádza, že za týmto označením sa na internete skrýva nespočetné množstvo odkazov a „alternatívnych“ diskusných skupín. „*Internet samotný je koneckonců svrchovaným „alternativním“ médiem devadesátých let.*“⁹ Samotný internet možno tak považovať za alternatívnu formu komunikácie. Umelec a kurátor, Boris Ondreička, upozorňuje na zneužívaníu tohto pojmu, napríklad aj na legalizáciu extrémnych hnutí, preto je podľa neho potrebné poznať zdroje alternatívy a treba ich pripomínať, aby bolo alternatívne správne chápané.

1.2 Kontrakultúra ako opozícia voči oficiálnej väčšinovej kultúre

V súvislosti s alternatívou nemožno opomenúť pojem „kontrakultúra“. Kontrakultúra, ako opozícia voči oficiálnej kultúre poskytuje odlišný pohľad. Americký historik a sociológ, Theodore Roszak, autor knihy *Zrod kontrakultury: Úvahy o technokratické spoločnosti a mládeži v opozícii*, de facto zaviedol pojem „kontrakultúry“, ktorá podľa neho vznikla v 60. rokoch 20. storočia ako vzdor voči americkej ére hojnosti (1942 - 1972). Napriek tomu, že toto obdobie konca 60. rokov bolo érou hippies a bolo označované aj ako „zlaté šesťdesiate“, realita

⁴ DALY, S.: *Encyklopédie alternativní kultury*. Brno : BOOKS, 1999, s. obal knihy.

⁵ Označenie „alternatívny“ znamenalo tiež označenie pre „v pohode“. Veta: „Ty si tak alternatívny“ bola v tej dobe až výsmešná, tak často a nevhodne bol tento pojem používaný.

⁶ DIY – z angl. *Do It Yourself*, v preklade „Urob si sám“ je fenomén, princíp či životný štýl, ktorý v 60. rokoch (rovnako ako dnes) predstavoval formu protestu voči konzumnému spôsobu života, išlo o vymanenie sa z mainstreamu. Funguje na princípe, kedy si človek sám, bez profesionálnej podpory, urobí užitočný výrobok, slúžiaci jemu alebo ostaným ľuďom, miesto toho, aby si ho kúpil v niektorej z korporátnych spoločností a tým ju podporil. Tento princíp využívajú aj viaceré subkultúry. Fenomén DIY tak predstavuje alternatívu k väčšinovej kultúre.

⁷ Michal Kaščák je zakladateľ hudobného festivalu *Pohoda* a spevák kultovej undergroundovej kapely *Bez ladu a skladu* pôsobiacej na Slovensku v 80.-90. rokoch minulého storočia.

⁸ FUJÁK, J. a kol.: *Slovenské hudobné alternatívy*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2006, s. 39.

⁹ DALY, S.: *Encyklopédie alternativní kultury*. Brno : BOOKS, 1999, s. 10.

nebola úplne ideálna. „*Neco tady není v pořádku. Něco se zoufale pokazilo. A nápravu nelze čekat' od oficiálních představitelů.*“¹⁰

Peter Braunstein a Michael W. Doyle koncept kontrakultúry dávajú do súvislosti s protestným prúdom kultúry mládeže druhej polovice 60. rokov minulého storočia.¹¹ Boli to študenti, ktorí otriasli vtedajšou spoločnosťou a vytvorili hnutie kontrakultúry, ktoré vznikalo medzi obdobím vzrastu bohatstva a ropnou krízou v Amerike. Termín „kontrakultúra“ mal vzniknúť z premeny mentality, životného štýlu a kultúry. Išlo o protestné hnutie zrodené nie zo zlyhania, ale naopak z úspechu industrializovanej ekonomiky. Nevznikol z biedy, ale z dostatku, z nárastu životnej úrovne.¹² Éra hojnosti súvisiaca aj s heslom: „spotrebovať a zahodiť“, ktoré bolo aplikovateľné na všetky sféry života, napríklad aj na manželstvo (vzrástol počet rozvodov). Vyrástla tak generácia „Baby boomers“, ktorá predstavovala novú kúpnu silu, pre ktorú vznikol aj nový trh. Naproti nej sa tu vyčlenila generácia vysokoškolsky vzdelaných, ktorá predstavovala „novú triedu“. „Nová trieda“ však systém neupevňovala, ale naopak, otriasla ním od základov. Časť z nich opustila privilegovanú strednú triedu, boli to práve tí nespokojní mladí ľudia, ktorí sa zaslúžili o vznik kontrakultúry. Takzvaní „rebeli bez príčiny“, pre ktorých bol typický vzdor a nedôvera voči autoritám. Kontrakultúra bola zásadne proti konformite, ľahostajnosti a lojálnosti a odmietala akúkoľvek nečinnosť.

V rámci československého kontextu možno o kontrakultúre hovoriť v súvislosti s undergroundu. Martin C. Putna, český literárny historik a kritik, v závere knihy *Zrod kontrakultúry: Úvahy o technokratické spoločnosti a mládeži v opozícii*, hovorí o fenoméne undergroundu v československom prostredí ako o najoriginálnejšej kontrakultúre. Kontrakultúra 60. rokov je tak vlastne v našom ponímaní a prostredí undergroundová a alternatívna kultúra 70. a 80. rokov, z čoho možno vyvodíť isté oneskorenie za svetovým daním. Snahou undergroundu bolo vytvoriť niečo iné, určitú „druhú“ či dokonca „paralelnú kultúru“. Zmyslom teda nie je vznik kultúry protestnej, no naopak vnútorne slobodnej. Ivan Martin Jirous, predstaviteľ československého undergroundu, vo svojom samizdate: *Zpráva o třetím českém hudebním obrození* z roku 1975 uvádza, že: „*Cílem undergroundu u nás je vytvoření druhé kultury. Kultury, které bude naprosto nezávislá na oficiálních komunikačních kanálech a společenském ocenění a hierarchii hodnot, jak jimi vládne establishment.*“¹³

T. Roszak spája pojem disent s undergroundom v Československu. Nazerá naň ako na život prenasledovanej komunity, teda komunity inšpirovanej beatníkmi a bohémским štýlom života. Underground je chápaný ako okrajový, podzemný, nelegálny a hlavne naň možno nazeráť ako na hnutie proti obmedzovaniu ľudských práv, ktoré boli v komunistickom režime výrazne potláčané. Túžba po kultúrnej a spoločenskej autonómii vyústila do vytvárania vlastnej „kultúry svojpomocí“ tou sa zaoberá kniha *Kultura svépomocí. Ekonomické a politické rozměry v českém subkulturním prostředí pozdního státního socialismu a postsocialismu* od Ondřeje Daniela

¹⁰ ROSZAK, T.: *Zrod kontrakultúry: Úvahy o technokratické spoločnosti a mládeži v opozícii*. Praha : Marvern, 2015, s. 18.

¹¹ DANIEL, O. a kol.: *Kultura svépomocí. Ekonomické a politické rozměry v českém subkulturním prostředí pozdního státního socialismu a postsocialismu*. Praha : Univerzita Karlova / Filozofická Fakulta, 2017, s. 22.

¹² ROSZAK, T.: *Zrod kontrakultúry: Úvahy o technokratické spoločnosti a mládeži v opozícii*. Praha : Marven, 2015, s. 16.

¹³ JIROUS, I.: *Magorův zápisník*. Praha : Torst, 1997, s. 197.

a kolektívu, ktorá pojednáva najmä o československom undergrounde, ktorý je taktiež označovaný ako subkultúra plná historických premien. Následne pojednáva aj o prítomných princípoch DIY. Práve z toho dôvodu, fenomén DIY úzko súvisí so sebaupravujúcou subkultúrnou scénou – underground. Príčinou vzniku tejto subkultúry a využívania princípov DIY bola centrálna plánovaná ekonomika a kultúra, ktorá zabraňovala akejkolvek inakosti či novosti. Regulácia verejného priestoru, ale do určitej miery aj súkromného, obmedzovala prístup k informáciám a komoditám z iných krajín sveta. Preto si predstavitelia alternatívnych scén vytvárali vlastné kultúrne prostredie s vlastnými komoditami, aj keď podľa vzorov tzv. „Západu“, ale prispôbovali ich svojim dobovým a geografickým podmienkam. Preto je underground veľmi úzko spätý s kultúrou, ktorej hlavným cieľom by mala byť práve samostatnosť a absolútna nezávislosť.

1.3 Platformy prezentovania nezávislého umenia v čase normalizácie

Hlavným komunikačným nástrojom predstaviteľov undergroundu boli spoločné stretnutia a priamy medziľudský kontakt. Až neskôr sa objavili samizdaty, ako napríklad časopisy, nahrávky, knihy a zahraničné publikácie, ktoré si na týchto stretnutiach vymieňali a požičiavali z ruky do ruky. Osobné stretnutia preto slúžili na vzájomnú výmenu informácií. Taktiež koncerty a súkromné akcie boli organizované za účelom spoločného stretnutia a komunikácie. Verejné čítanie, recitovanie, vyjadrenie sa prostredníctvom umenia (najčastejšie pomocou hudby a literatúry) predstavovali formu prezentovania tvorby, ktorá bola zo strany štátu zakázaná a nemohla sa prezentovať verejne. Tak v časech normalizácie vznikali platformy na prezentovanie neoficiálneho umenia mimo oficiálnych inštitúcií. Vznikala živá umelecká scéna v neštandardných priestoroch, v súkromných bytoch a ateliéroch.¹⁴ Boli to kontaktné miesta a ich funkcia bola sociálna. „Byty poskytovali rezistentný priestor, kde bolo možné vytvárať prostredie pre intelektuálnu a kreatívnu aktivitu, ktorá by v prostredí oficiálnych inštitúcií neprichádzala do úvahy.“¹⁵

Tieto alternatívne prezentačné platformy pomáhali udržiavať umenie ako slobodnú činnosť, no napriek tomu boli stále izolované, nakoľko boli utajované, utužovali skôr pocit spolupatričnosti danej komunity. Zároveň tieto neoficiálne bytové stretnutia udržiavali kroky s progresívnymi tendenciami vo svete. Tak sa „z neznositelnosti dobovej politickej atmosféry tvorila existenciálna potreba tvorivej aktivity.“¹⁶ Bytové priestory poskytovali komornejší priestor a prepájali neformálne spoločné trávenie času s tvorbou a prezentáciou umeleckých diel. Bola to však prirodzená potreba umelcov stretávať sa a slobodne tvoriť. Preto možno konštatovať, že dobová politická situácia a atmosféra dala popud na vznik, síce neoficiálnej, no za to slobodnej a tvorivej aktivity.

Ján Kráľovič, historik umenia, v článku *Umenie „vybývaného“ času*, uvádza, že : „Byty a ateliéry výtvarníkov boli živými centrami, miestami látkovej výmeny...“¹⁷ Preto by sa ich dalo

¹⁴ Okrem interiérov bolo umenie prezentované aj v exteriéri, ako napríklad v prírode či v meste – rôzne happeningy, či performácie boli diela konceptualistov, neskôr označované aj ako akčné umenie.

¹⁵ KRÁLOVIČ, J.: Umenie „vybývaného“ času. In: *Kapitál* - angažovaný mesačník, 1. ročník, 2017/01, s. 18.

¹⁶ *Ibid.*, 2017, s. 18.

¹⁷ *Ibid.*, 2017, s. 19.

prirovnať k súčasným NKC, ktoré mnohé z nich, taktiež vznikli v obytných domoch, či bytoch¹⁸ a v určitej skratke môžu predstavovať pokračovanie týchto bytových stretnutí. NKC na Slovensku taktiež začali vznikať ako reakcia na rigidný systém fungovania štátnych inštitúcií, ktoré sú často v rukách politických síl, čo je ďalší dôvod, prečo sa dá na NKC nahliadať, ako istú formu bytových stretnutí z čias normalizácie, no s rozdielom, že tentokrát sú už (našťastie) verejné a prístupné.

Táto prirodzená vlastnosť a potreba ľudí stretávať sa a zdieľať je, a dúfajme, že stále bude, potrebná. Dominik Tatarka, slovenský prozaik prenasledovaný bývalým režimom, v súvislosti so stretávaním sa hovorí o kultúre ako o obcovaní. Pojem „obcovanie“ v tomto ponímaní chápané ako spolčovanie, dorozumievanie sa a stretávanie sa. „*Kultúra je pre nás obcovanie. Je rozhovor. Je dorozumievanie. Je súhrnom skutkov. Je národnou aktivitou. Je súhrnom jeho všetkých prejavov.*“¹⁹ O kultúre pojednáva ako o „*vnútornom priestore každého z nás, priestorom slobody.*“²⁰ Rozvíjal presvedčenie, že len slobodní jednotlivci môžu vytvoriť slobodnú pospolitosť. D. Tatarka sa tak stal symbolom vnútornej slobody ako najdôležitejšieho pocitu človeka.

1.4 Vznik nezávislých kultúrnych centier ako reakcia na dobovú politickú situáciu

Politická situácia na Slovensku v 90. rokoch predstavovala vlnu privatizácie – fabriky, podniky, penzióny, ale aj divadlá sa dostávali do rúk ľudí, ktorí ich nevedeli viesť, respektíve chceli na nich len zbohatnúť. Z týchto čias ostal aj systém menovania vedenia štátnych inštitúcií, ktorý je ešte stále v rukách politickej moci. Pretože v socializme fungovalo centrálné riadenie a plánovanie kultúry. Ako reakcia na tento stav začali vznikať práve iniciatívy slobodných občanov. Bolo nevyhnutné vytvárať nové inštitúcie „zdola“,²¹ a tak na prelome tisícročí začali spontánne vznikať kultúrne centrá (ďalej len KC).

Radikálne zmeny po roku 1989 a akési uvoľnenie nahromadenej tvorivej energie dali za vznik nekonvenčným umeleckým ambíciám a podujatiam ako *Večery novej hudby*, *Slovenské alternatívne leto* či festival *Pohoda*. Významnou zmenou po roku 1989 bola napríklad aj právna úprava neziskového sektora. Vznikli rôzne nadácie, fondy a organizácie s verejne prospešnou činnosťou, ktoré predstavovali základný pilier demokratickej spoločnosti.²² Okrem toho vzniklo slobodné podnikanie s čím súvisel aj nárast súkromných podnikov, akými boli rôzne kluby, bary alebo aj kníhkupectvá a vydavateľstvá, pričom z niektorých z nich potom vznikli KC.²³

¹⁸ Napríklad kníhkupectvo Artfórum vzniklo z voľného a spontánneho stretávania sa v obývačke.

¹⁹ TATARKA, D.: *Kultúra ako obcovanie. Výber z úvah*. Bratislava : Nadácia Milana Šimečku, 1996, s. 64.

²⁰ *Ibid.*, 1996, s. 65.

²¹ Takým bolo napríklad aj divadlo Stoka, ktoré vzniklo v roku 1991. Divadlo Stoka bolo autorské divadlo Blaha Uhlára, ktorý prišiel s novou poetikou divadla, pre ktoré bola typická kolektívna tvorba. Išlo o prvé nezávislé divadlo, priestor, kde popri umeleckej divadelnej tvorbe sa konali aj koncerty, literárne diskusie, debaty a iné aktivity. V roku 2002 sa súbor rozpadol. Časť súboru vytvorila divadlo Skrat okolo Dušana Vicena a Ľuba Burgra, ktorí potom založili platformu pre súčasné umenie A4. v podstate prvé NKC na Slovensku. (Neskôr opäť S.t.o.k.a. Blaha Uhlára s novým súborom.)

²² Napríklad vznikla Nadácia otvorenej spoločnosti v roku 1992 ako nezávislý grantovo-operačný slovenský právny subjekt. Finančné prostriedky sú určené na granty pre vznikajúce slovenské mimovládne organizácie a vlastné nadačné programy.

²³ O tom pojednáva kniha *Miesta živej kultúry (1993-2016)*, ktorá sa orientuje na bratislavskú nezávislú scénu.

2 Nezávislé kultúrne centrum Stanica Žilina – Záriečie

Nasledujúca časť príspevku ponúka pohľad na NKC Stanica Žilina – Záriečie a jej pridruženého kultúrneho centra Synagógy. Cez skutočný príbeh tohto centra reflektujeme skutočnosti vzniku, spravovanie a riadenia kultúrnych centier na Slovensku s cieľom poukázať na ich fungovanie.

2.1 Príbeh Stanice

V 19. storočí bola Žilina dôležitým železničným uzlom starých obchodných ciest. Chýbalo však spojenie s údolím Rajčianky, preto sa okolité mestá a obce zložili na jeho výstavbu. Samotná budova železnice bola postavená na mieste, odkiaľ počas druhej svetovej vojny transportovali slovenských Židov do koncentračných táborov. Do novopostaveného staničného domu z roku 1946 sa nasťahovali novomanželia, ktorí predávali lístky na vlak zo Žiliny do Rajca, dá sa povedať, takmer priamo zo svojej obývačky. Išlo o obytný rodinný dom so záhradou, ovocnými stromami a zvieratami. Manželov zo železničnej stanice Žilina – Záriečie poznali takmer všetci cestujúci, bol to skutočne otvorený priestor pre všetkých. A aj keď sa v osemdesiatych rokoch miesto značne zmenilo, a to kvôli vystavanému cestnému nadjazdu Rondel, staničný domček prežil a o dosiahnutie autentických podmienok sa snažia aj súčasní nájomníci tohto železničného domu.²⁴

Pôvodná budova železničnej stanice z roku 1946 je dnes nezávislé kultúrne centrum s rozlohou približne 300 m². Všetko to začalo občianskym združením Truc Sphérique založeným v roku 1998 stredoškólakmi Marekom Adamovom, Robom Blaškom a Hankou Lukšú. Ich cieľom bolo prepájať kultúru a sociálnu angažovanosť, pretože si myslia, že úlohou umenia je aj prispievať k sociálnym zmenám. Združenie organizovalo viacero amatérskych podujatí a projektov v meste a niekoľko medzinárodných projektov. Dovtedy si pre svoje aktivity priestory prenajímali. V rokoch 2000 – 2003 o. z. Truc Sphérique prevádzkovalo tvorivé centrum Ateliér na Mariánskom námestí v Žiline, kde okrem detských dielní a workshopov vznikol aj minipriestor pre divadlo a koncerty. Tieto aktivity viedli k založeniu kultúrneho centra, aj keď to sami z počiatku nevedeli. Ako uvádza Marek Adamov, zakladateľ: „*Bola to naivná mládežnícka aktivita.*“²⁵ No rovnakým spôsobom sa zrodila aj prirodzená potreba vlastniť svoj priestor pre tvorbu, stretávanie sa s priateľmi a s ľuďmi s rovnakým myslením a prepájať tak umenie s každodenným životom. M. Adamov v tom čase písal školskú prácu o kulturfabrikách a stážoval v jednej z nich v Luxembursku. „*Potom to už bolo jasné, že tie aktivity, ktoré robíme sú na kultúrne centrum.*“²⁶ Po dlhšom hľadaní vhodného priestoru, objavili starú budovu železničnej stanice. Do prenájmu ju získali od Železníc SR v roku 2003, kedy bola podpísala zmluva so symbolickým nájomom na 30 rokov a odvtedy sa Stanica Žilina – Záriečie píše s veľkým „S“. Rekonštrukcia začala v lete 2003 a už v septembri 2003 sa uskutočnil otváracie podujatie *Cesta do Stanice*, ešte počas rekonštrukcie. Od tohto obdobia s postupujúcou rekonštrukciou pribúdali aj ďalšie priestory a pole aktivít sa neustále rozrástá dodnes.

Víziou bolo vytvoriť otvorený kultúrny priestor s galériou, ateliérmi, kaviarňou, čakárňou, infocentrom, polyfunkčnou prezentačnou sálou pre divadlo, tanec, koncerty, diskusie

²⁴ Web (1), 2017, nečíslované.

²⁵ KOVÁČIKOVÁ, P.: Pôvodný rozhovor s riaditeľom Stanice Žilina-Záriečie Marekom Adamovom, 2018.

²⁶ Ibid., 2018.

a projekcie. Využitie priestoru a rozmiestnenie jednotlivých aktivít sa postupne menilo a prispôbovalo čoraz väčšiemu publiku. Jednotlivé priestory Stanice sú preto označované veľkým „S“ a predstavujú tak jednotlivé kapitoly rozširovania tohto kultúrneho centra a jeho aktivít. Budova S1 je hlavná základňa Stanice z roku 1946. Pôvodne slúžila ako čakáreň, z ktorej vytvorili nadšenci z o. z. Truc Sphérique galériu a smerom do trate bol úzky priestor slúžiaci ako bar/kaviareň. Neskôr získali aj jej podkrovnú časť, kde je sála s pódium a sedením pre približne 100 divákov. V roku 2009 sa priestor výrazne rozšíril o alternatívnu stavbu divadelnej sály S2. Pod nadjazdom Rondel, vybudovali svojpomocne divadelný priestor so 150 miestami. Vyrobený je z 3 000 pivných debničiek, 800 balíkov slamy, 120 starých spacích vozňov, 2 nákladných kontajnerov, za pomoci 100 dobrovoľníkov, za 3 mesiace s celkovými nákladmi 10 000 €²⁷. Tento priestor bol vytvorený na princípe DIY, ktorý zakladatelia Stanice preferujú.

Prílivom čoraz väčšieho množstva návštevníkov bolo nutné rozšíriť aj priestor pre bar, a preto bolo nutné dočasne zrušiť galériu, pre ktorú zatiaľ hľadali nový priestor. Plánovaný priestor S3, ktorý vznikol z troch lodných kontajnerov, ktoré sú umiestnené na sebe vedľa Stanice bol určený pre Galériu Plusminusnula, no kvôli Synagóge²⁸, ktorú im ponúkla Židovská náboženská obec v Žiline na rekonštrukciu a sprevádzkovanie, bol na čas prerušený. K celkovému komplexu patrí tiež záhrada okolo Stanice, letný dvor s terasou a detským ihriskom a priľahlý kus parku s legálnou graffiti stenou. Rovnako aj podchod pod nadjazdom Rondel, ktorým sa návštevníci dostanú do Stanice sa snažia udržiavať v dobrom stave. Dá sa povedať, že tak nahrádzajú úlohu mesta, od ktorého ani nežiadajú viac finančnej podpory, ale skôr starostlivosť o verejný priestor, a to nielen v okolí Stanice. Z toho dôvodu benefity tohto KC vidia aj tí, ktorí tam nikdy neboli. Okolité oblasti je udržiavaná nadpriemerným štandardom. Zo Stanice sa stala dobre zavedená a osvedčená organizácia.

Stanica Záriečie bola od roku 2003 prerobená niekoľkokrát a je zrejme, že ani súčasný stav nemožno považovať za konečný. Tento priestor je neustále živý. Na otázky typu, kedy to bude hotové? Odpovedajú súčasní nájomníci, že nikdy lebo to nie je niečo, čo bude niekedy hotové, je to niečo čo existuje a dúfajú, že sa to bude rozvíjať navždy. Pre Stanicu je dôležitá aj komunikácia s okolím a s komunitou. Kompromisné jednanie a vzájomná ústretovosť predstavujú ďalšiu z charakteristických vlastností tohto kultúrneho centra. Ukázkovým príkladom je situácia, kedy mali prevádzkovatelia Stanice problémy s hlukom a ľudia na nich posielali počas akcií políciu. Rozhodli sa s nimi uzavrieť dohodu. Rozposlali susediacim obyvateľom list, kde ich žiadali, aby boli zhovievaví počas dvoch víkendov v lete, kedy majú naplánovaný festival, nakoľko je možnosť, že ten hluk tam bude, keďže sa jedná o vonkajšie podujatia. Prosia ich, aby okamžite nevolali políciu, ale aby sa radšej pridali k nim. S listom im posielali aj voľnú vstupenku na jedno z podujatí.²⁹

2.2 Programová dramaturgia

Stanica Žilina – Záriečie je jedno z prvých multižánrových KC na Slovensku. Jej program je veľmi pestrý a rôznorodý, preto je ťažké ho jednotne špecifikovať. Tak ako vo väčšine kultúrnych centrách sa jednotlivé podujatia prelínajú či dopĺňajú, čím sa stiera hranica medzi

²⁷ LÉNYI, P.: *Design Handbook for Cultural Centries*. Žilina : Truc Spherique, 2014, s. 50.

²⁸ Pozri bližšie: kapitola 2.5. Nová Synagóga – Žilina.

²⁹ LÉNYI, P.: *Design Handbook for Cultural Centries*. Žilina : Truc Spherique, 2014, s. 172.

jednotlivými umeleckými druhmi. Vo všeobecnosti je dramaturgia v NKC viac vecná a programová, pretože ju ovplyvňuje napríklad aj samotný priestor, ktorý je častokrát špecifický. Samotný dramaturg NKC býva súčasťou hlbšej, nielen programovej, ale celkovej sociálnej skladby centra, prihliada na jeho vyšší cieľ a spoluvytvára tak jeho identitu, preto treba chápať aj sociálny presah daného centra. Aj z tohto dôvodu možno v určitom zmysle dramaturga NKC chápať aj ako sociálneho pracovníka.

Divadelným dramaturgom Stanice je Martin Krištof, ktorý je zodpovedný za divadelné a filmové projekty, ako aj za ekologickú dopravu. Konkrétne sa podieľa na projektoch: filmový festival Jeden svet, projekt Kinobus, festival divadla a tanca KioSK, či Recykel. Je členom Truc Sphérique od roku 1999, takže so Stanicou je úzko spätý od začiatku. Orientuje sa hlavne na divadelnú dramaturgiu a v Stanici presadzuje otvorené divadlo, pretože divadlo nemá byť samo pre seba, ale má smerovať k spoločnosti, k sociálnym problémom. Ako hovorí: „Divadlo je nástroj“.³⁰

Aj keď Stanica začala ako umelecké centrum, čoraz viac sa k nej pridružovali aj komunitné aktivity, a preto sa tu okrem umeleckých aktivít nachádza množstvo rôznorodých angažovaných činností, ktoré sa vzájomne prepájajú. Napríklad detské výtvarné ateliéry fungujú na kolektíve zmiešaných detí z krízového centra či náhradných rodín. Taktiež sa snažia výšiť povedomie ľudí o podieľaní sa na veciach verejných a cítení zodpovednosti za svoj životný priestor. Cieľom je tiež prinášať okrajovú kultúru do centra pozornosti. Na čom si však tvorcovia primárne zakladajú je proces tvorby, a to v zmysle, že samotný proces tvorby prevyšuje konečný výsledok, čím sú myslím ojedinelí. Jana Slezáková uvádza, že Stanica: „Prináša aktivity, ktoré veľakrát v Žiline nemajú diváka. Vychádzajú však z premisy, že nie je najdôležitejší divák, ale akt a proces tvorby, ktorý je sám o sebe kreatívny a rozvojový.“³¹ Výsledok umelcov je často neistý, preto je na Stanici všetko bez záruky. Ako sa vyjadril M. Adamov: „...nehľadáme divákov, ktorí prichádzajú na istotu a chcú vopred vedieť, s akým pocitom odídu.“³² Preto, tak ako, je to s priestormi Stanice, ktoré sa neustále rozširujú a rozrastajú, aj program pôsobí ako neustály proces tvorby a prepájania kultúrnych, vzdelávacích a spoločenských aktivít s verejnosťou. Preto je súčasťou Stanice aj komunitná záhrada. Sám Adamov uvádza, že ho momentálne zaujíma to, čo môže urobiť pre danú lokalitu a tým tak podporiť miestny život. „Aj my sami ideme postupom času z toho sveta domov, do Žiliny.“³³

2.2.1 Konkrétne k niektorým podujatiam Stanice

Domovským produktom Stanice je divadelný festival *KioSK* – festival nového slovenského divadla a tanca. Festival *KioSK* je každoročnou, už desiatou, prehliadkou slovenskej nezávislej divadelnej a tanečnej tvorby a prichádza vždy s inou témou. Predstavuje tak „iné“ divadlo pre odvážneho diváka.³⁴ V rámci hudby sa tu konajú koncerty hudobníkov z celého sveta, ale taktiež aj hudobné workshopy. Kino ponúka filmy z rôznych filmových festivalov, ako napríklad

³⁰ GRUSKOVÁ, A. – ČIRIPOVÁ, D.: Rozvíjanie kreativity a vnímavosti. In: *Koď - konkrétne o divadle*, 5/2009, s. 2-7.

³¹ SLEZÁKOVÁ, J.: *Centrá súčasnej progresívnej kultúry a umenia na Slovensku. Reflexia z kulturologickej perspektívy*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2009, s. 29.

³² *Ibid.*, 2009, s. 30.

³³ KOVÁČIKOVÁ, P.: Pôvodný rozhovor s riaditeľom Stanice Žilina-Záriečie Marekom Adamovom, 2018.

³⁴ Web (2), 2017, nečíslované.

z festivalu *Jeden svet* - dokumentárny filmový festival o ľudských právach. Konajú sa tu aj cestovateľské večery – Cestou Necestou, Whiskyho cestovateľské kino, Večer najlepších filmov a reklám s Petrom Konečným, Projekt 100 a Letné kino. Medzinárodný multimedialný animovaný festival *Fest Anča*, je taktiež v produkcii Stanice a funguje už desiaty rok. *Fest Anča* je zameraný hlavne na dospelého diváka s cieľom zvýšiť povedomie o animovanom filme. Zaujímavým počínom je prehliadka *Kinobus* – ktorého organizačný tím sú členovia Stanice: Marek Adamov, Robo Blaško, Martin Krištof a Ivana Rumanová. Je to „novodobá cestovná agentúra“ ako sami seba nazývajú na svojej internetovej stránke³⁵. Formou autobusového zájazdu je organizovaná prehliadka nielen filmov, ale aj starých kinosál na slovenskom vidieku, ktorých zámerom je poukázať na kinokultúru na Slovensku a oživiť tak chátrajúce kinosály. V rámci prezentácií/prednášok/diskusií sa konajú viaceré jednorázové prezentácie, zaujímavé podľa potreby. Majú skôr vzdelávací význam. Medzi stále prezentácie patrí obľúbená *Pecha Kucha Night*, ktorá sa v Stanici konala už tridsiaty ôsmykrát, či *Slam Poetry exhibícia*. Workshopy, ktoré sa tu organizujú sú napríklad: *3P-Priestor pre pohyb* – interaktívny vzdelávací program, alebo *DTBZ workshop* pre deti a ich zapojenia sa do súčasnej experimentálnej hudby. Navštevované dielne sú napríklad *Do-it-herself* – kutilská dielňa nielen pre ženy alebo obľúbené tematické trhy hlavne s hand-made výrobkami a lokálnymi produktmi pre širokú verejnosť. Medzi angažované podujatia patria pravidelne raz do mesiaca konajúce sa vegánske nedele, ktoré podporujú povedomie o fenoméne vegánstva a poskytujú priestor na stretnutie a výmenu skúseností a receptov z tejto kuchyne. Tiež cyklojazdy predstavujú alternatívu k automobilovej doprave spôsobujúcej znečistenie, zvýšenú nehodovosť a stratu verejných priestorov. Celkov sú tieto akcie skôr zamerané na reflektovanie angažovanosti a zapojení sa, nesnažia sa na nich nijakým spôsobom finančne obohatiť.

2.3 Financovanie

Otázka financovania je jednou z dôležitých otázok pre fungovania NKC, avšak nemusí byť tou najdôležitejšou. Pravdou ostáva, že financie zohrávajú podstatnú úlohu pri zakladaní NKC a zaisťujú ich prevádzku, ale nie fungovanie. To závisí od šikovnosti a prístupe ľudí, ktorí sa na chode daného NKC podieľajú.

Otázka financovania môže byť aj páľčivá v súvislosti s nezávislosťou NKC. Z tohto dôvodu im je často zo strany niektorých štátnych inštitúcií alebo jej predstaviteľov „vyčítaná“ ich skutočná nezávislosť. Pravdou je, že tieto centrá sú často „závislé“ od množstva pridelených financií z grantových schém štátu, no ich nezávislosť spočíva v dramaturgickej autonómnosti. Faktom tiež ostáva, že aj keď sa nazývajú nezávislými kultúrnymi centrami, ešte stále nie sú úplne nezávislé od štátnej moci, ktorá prerozdeľuje finančné zdroje, preto pokiaľ budú NKC závisieť od „dobrej vôle“ predstaviteľov moci, nikdy nebudú úplne nezávislé. Nádej na zmenu vidíme v čo najväčšom odpolitizovaní fondov poskytujúcich financie a rovnako v súčasnom trende komunálnej politiky, do ktorej sa čoraz viac dostávajú ľudia práve z NKC a občianskych iniciatív.

Prvé peniaze Stanica získala z Európskej únie, a to z nadácie Open Society a zo Sorosovho centra súčasného umenia, až neskôr od Ministerstva kultúry a až potom od mesta Žilina. „*Tu sme boli veľmi dlho považovaní za anomáliu, alebo v Žiline za underground, skoro až doteraz.*

³⁵ Web (3), 2017, nečíslované.

A v zahraničí to bola bežná súčasť života.³⁶ Ako uvádza M. Adamov v rozhovore pre SME z roku 2008: „Hlavná zmena z nášho pohľadu je, že sa postupne mení celé prostredie na existenciu nezávislých organizácií a priestorov. Kým kedysi sme proti systému a jeho inštitúciám skôr bojovali, dnes už s nimi spolupracujeme.“³⁷ Táto silná spolupráca nielen so zahraničnými partnermi pretrváva dodnes a postupom rokov sa zlepšila aj komunikácia a spolupráca s mestom.

Samotný M. Adamov apeloval na založenie Fondu na podporu umenia³⁸, ktorý má predstavovať uľahčenie v procese získavania verejných finančných zdrojov. Hlavne v rámci počtu grantových žiadostí, ktoré musela napríklad aj Stanica každoročne písať a dokladovať oddelene podľa druhu zamerania. Chýbala medziodborová časť. Po vzniku FPU ich nemusia deliť na žánre, ale postupne sa začali vnímať ako celok, a preto je v súčasnosti možné na FPU podať celoročný projekt.³⁹ Taktiež sa postupne FPU rozšíril aj o Kultúrne a umelecké centrá, ktoré majú svoju vlastnú sekciu, čo možno považovať za skutočný progresívny krok vpred.

Pre Stanicu je v súčasnosti FPU najväčší zdroj financií, ktoré môžu získať naraz. Adamov hovorí aj o „cash flow“ – čo v preklade znamená, že množstvo aktivít produkuje príjem navzájom. „Funguje to na tom, že tie aktivity sa živia navzájom. Nemáme oddelené rozpočtovanie od prevádzky a programu. Teda dá sa povedať, že aj peniaze z Fondu podporuje naše samofinancovanie.“⁴⁰ Preto bez investície od FPU nie sú schopní urobiť daný program, a bez programu nie sú schopní zarobiť na iných veciach, ako vstupné, či bar a naopak - bez funkčného baru neprídu ľudia na danú akciu a tým pádom nevyberú vstupné a tak nemôžu žiadať o podporu na program z Fondu, lebo by ho nemali pre koho robiť. Napríklad 10 000 eur z Fondu pomôže vyrobiť ďalších 10 000 eur pre Stanicu. „Našou výhodou je to prekryvanie a konglomerát, čo pri monofunkčných veciach typu galéria nejde. Výstava len skopíruje rozpočet grantu.“⁴¹

Stanica môže byť modelovým príkladom toho, ako sa dajú financie získať aj inak, ako len z grantov a verejných zdrojov. Ostatné formy samofinancovania sú menšie, ale je ich veľa. Najdôležitejšie je to, že majú veľký „holding activity“. Je to omnoho zložitejšie, ale kreatívnejšie. Sú to rôzne aktivity a projekty na podporu Stanice tvorené samotnými členmi tímu. Takýmto projektom bola napríklad aj *Tehla k tehle* - predaj symbolického predmetu na

³⁶ KOVÁČIKOVÁ, P.: Pôvodný rozhovor s riaditeľom Stanice Žilina-Záriečie Marekom Adamovom, 2018.

³⁷ REHÁK, O.: Už to nie je sen o priestore. In: *SME*. 2008. Dostupné na internete: <<https://www.sme.sk/c/3737913/uz-to-nie-je-sen-o-priestore.html>>.

³⁸ Fond na podporu umenie (FPU) je verejnoprávna inštitúcia zabezpečujúca podporu umeleckých aktivít, kultúry a kreatívneho priemyslu, ktorá vznikla na základe zákona č. 284/2014 Z. z. FPU nahrádza podstatnú časť grantového systému ministerstva kultúry a je nezávislý od ústredných orgánov štátnej správy, pričom jeho hlavným poslaním je podpora „živého“ umenia a kultúry.

³⁹ Ako uviedol M. Adamov, mnoho vecí sa Fondom zlepšilo, ako napríklad komunikácia, rýchlosť a flexibilita. „Do veľkej miery je to o ľuďoch, ktorí sa na Fonde stretli. Napríklad Jozef Kovalčík, to robí dobre, lebo tlačí na to, aby sa veci zmenili. Keď narazi na problém, neodmietne ho slovami, že sa to nedá. Dá si robotu to preskúmať, čo je vzácna vlastnosť. X rokov tu nefungujú veci, ktoré by fungovať mohli. Nemajú nikde problém, v zákone ani nikde, len sa to tak tvrdí, že toto sa nedá.“ Napr. prevádzkové náklady nemôžu byť súčasťou spolufinancovania, prečo nie? Pýta sa Adamov.

⁴⁰ KOVÁČIKOVÁ, P.: Pôvodný rozhovor s riaditeľom Stanice Žilina-Záriečie Marekom Adamovom, 2018.

⁴¹ *Ibid.*, 2018.

podporu Stanice, konkrétne na zveľadenie podchodu pod nadjazdom Rondel. Tieto rôzne podujatia, dobrovoľné príspevky na akciách, či zbierky ponúkajú možnosť zapojiť sa do diania.

Okrem toho aj ostatné služby, ktoré NKC a rovnako aj Stanica ponúkajú sú kaviarne, bary, či detský kútik. Každý z priestorov tú má svoj účel. Okrem poskytnutia komfortu pre návštevníkov a zdroj financií pre dané centrum sú aj dobrým prostredím pre diskusiu po podujatí (koncerte, predstavení, výstave a pod.), pretože udržujú ľudí a celú vzniknutú atmosféru a poskytujú priestor pre vznik ďalších kontaktov a nápadov. Zároveň tak približujú tieto aktivity aj ľuďom, ktorí by na ne normálne ani neprišli, ale prídu napríklad na kávu, kedy ich náhodne objavia a môžu ich zaujať natoľko, že nabudúce prídu znova už na konkrétne podujatie.

M. Adamov uvádza aj alternatívne možnosti financovania rekonštrukcií založené na princípe DIY. „*Pre rekonštrukciu skutočne nepotrebujete peniaze - potrebujete materiál a ľudí. Je ľahšie vyhľadávať dobrovoľníkov alebo spoločnosti, ktoré môžu darovať materiál, než požiadať o peniaze. Viac ako polovica našej rekonštrukcie bola vykonaná týmto spôsobom.*“⁴² Preto je dobrovoľníctvo podstatnou časťou podpory Stanice. Aj keď to nie je zdroj financií, ale vďaka nej dokáže Stanica veľa financií ušetriť. Najviac dobrovoľníkov na Stanice prichádza cez program European Voluntary Service.⁴³

2.4 Manažment práce

Spôsob alebo štýl riadenia kultúrnych centier môže byť rôzny v závislosti od zamerania, veľkosti a hlavných cieľov konkrétneho KC. Spôsob vedenia a rozdelenia práce môže znamenať aj jej postupné inštitucionalizovanie, akokoľvek sa môže toto pomenovanie v súvislosti s nezávislým centrom zdať protichodné, je ťažké sa mu vyhnúť.

Stanica je tým príkladom NKC, ktoré vzniklo skutočne „zdola“ teda z nezištných potrieb samotných obyvateľov mesta Žilina, ktorí sa o zriaďovaní a vedení kultúrneho centra učili tak povediac, za pochod. Bolo to o skúšaní, v zmysle „pokús – omyl“. Takto to určite fungovalo len na začiatku. Tím Stanice funguje na vzájomných vzťahoch, ktoré postupne budovali spolu s budovaním Stanice. Postupom rokov sa týmto spôsobom značne rozšíril jej tím, čo je na jednej strane výhoda lebo dokáže obsluhovať väčší počet aktivít, ale môže to byť aj problém vo flexibilitate. A to je možno dôvod ich občasnej dezorganizácie a nehierarchizácie. Nie všetkým môže táto „chaotická dezorganizácia“ vyhovovať, ale ako hovorí M. Adamov: „*Kto vydrží a prispôbi sa, ostane.*“⁴⁴ Preto sa tím Stanice zásadne rokmi nemení, len sa rozširuje veľmi opatrne a pomaly, preto je Stanica neustály proces.

Štruktúra pracovníkov je skôr horizontálna, teda jednotlivé pracovné pozície sú na rovnakej úrovni, nie je to tak, že by jedna funkcia bola nadradenejšia nad inou. Preto je tento prístup uvoľnenejší, priateľskejší a tak aj prirodzenejší. Rozhodnutia prijímajú na základe demokratického hlasovania, kde sa každý môže vyjadriť či súhlasí alebo nesúhlasí, každého hlas má rovnakú váhu. Otvorená diskusia a vzájomný rešpekt budujú aj na spoločných teambuildingoch a nehanbia sa prizvať si na pomoc aj externých speakrov, manažérov práce.

⁴² LÉNYI, P.: *Design Handbook for Cultural Centries*. Žilina : Truc Spherique, 2014, s. 76.

⁴³ Európska dobrovoľnícka služba, je program pre mladých ľudí od 18 od 30 rokov, ktorí majú možnosť dobrovoľne pracovať 2-12 mesiacov v neziskových organizáciách v celej Európe.

⁴⁴ KOVÁČIKOVÁ, P.: Pôvodný rozhovor s riaditeľom Stanice Žilina - Zárčie Marekom Adamovom, 2018.

Na otázku, koľko ľudí vlastne na Stanici pracuje, sám Adamov, nevedel presne odpovedať. „*Dlho je ten tím v zásade rovnaký, len pribúdajú noví ľudia, ale neodchádzajú tí starí.*“⁴⁵ Z toho dôvodu veľa vecí, či pravidiel je nepísaných, ale len zažitých. Je to aj o spoločných zážitkoch, prepletených životoch, ktoré Stanica v priebehu svojej 15. ročnej existencie medzi nimi vytvorila. Vznikol tak unikátny kolektív ľudí, ktorí si rozumejú aj bez slov. „*Sme niečo medzi kolektívom a inštitúciou. Je to taký Matrix.*“⁴⁶ Je to organická, donekonečna sa vyvíjajúca štruktúra, ktorá stále funguje. Výhoda je, že ju netreba riadiť. Nie je tu nijaká hierarchia, aj keď pozície sa už museli špecifikovať, ale sám riaditeľ Marek Adamov sa riaditeľom nazýva len pre byrokratické potreby podpisovania dokumentov. Nemajú ani žiadne schvaľovanie, to sa dej len v prípade, keď sa potrebuje niekto poradiť.⁴⁷

Čo sa týka financií, „*Nie je tu žiadna kontrola, ktorá už musí prísť, lebo sa v tom evidentne strácame.*“ No sám Adamov priznáva: „*V súčasnosti sme v zlomovom bode.*“⁴⁸ V súvislosti so Synagógou sa toto vedenie ľudí muselo zmeniť, lebo podstatná časť ľudí zo Stanice pracuje aj na Synagóge, no pre časové a pracovné vyťaženie bolo nutné oddeliť okruh ľudí venujúcich sa Synagóge a okruh ľudí venujúcich sa Stanici. Adamov však dodáva: „*Ale pri prvej väčšej akcii sa to zmení a všetci musia ísť tam.*“⁴⁹

2.5 Nová Synagóga – Žilina

Okrem Stanice prevádzkuje o. z. Truc Sphérique od roku 2011 aj Novú Synagógu. Monopolné postavenie Stanice a jej ľudí v rámci mesta Žiliny je viditeľné aj na tomto príklade, kedy nadšenci z o. z. Truc Sphérique vďaka svojej šikovnosti a efektívnej práci v rámci rekonštrukcie a vedenia kultúrneho priestoru získali dôveru zo strany Židovskej náboženskej obce v Žiline, ktorá im prenajala budovu synagógy za symbolické nájomné na dobu tridsať rokov. Dostali tak príležitosť na záchranu dedičstva, architektonického skvostu, chátrajúcej židovskej synagógy a jej využitia na kultúrne účely.

Neologická synagóga v Žiline je z hľadiska architektúry jedna z najdôležitejších stavieb 20. storočia na Slovensku. Počas rekonštrukcie bola objavená vnútorná výzdoba, ktorá nebola známa takmer 60 rokov, lebo bola úplne zakrytá. Výstavba synagógy prebiehala v rokoch 1928 až 1931 podľa architektonických projektov svetoznámeho architekta nemeckého pôvodu Petra Behrensa. Moderná budova s kupolou o priemere 16 metrov a výškou 17,6 metra je od roku 1963 národnou kultúrnou pamiatkou. Momentálne sa uvažuje aj nad jej nomináciou do Zoznamu svetového kultúrneho dedičstva UNESCO. Budova v priebehu svojej existencie vystriedala niekoľko funkcií. Slúžila napríklad ako koncertná sála, či aula vysokej školy, istý čas aj ako kino. Preto museli byť tieto neskoršie zásahy postupne odstránené, aby sa dostali k pôvodnej podobe interiéru. V súčasnosti je jej hlavnou funkciou výstavná a koncertná činnosť.⁵⁰

⁴⁵ Ibid., 2018.

⁴⁶ Ibid., 2018.

⁴⁷ Z rozhovoru „*Mali sme pocit, že žijeme 10 rokov v totálnom chaose a že to musíme upratať. Ale zistili sme že to nemusíme upratať, že my to robíme dobre, že to robíme po našom, a je to tak v poriadku.*“ Zistili to na stretnutiach s externými lektormi a koučami organizácií, ktorých si raz do roka volajú.

⁴⁸ KOVÁČIKOVÁ, P.: Pôvodný rozhovor s riaditeľom Stanice Žilina - Záriečie Marekom Adamovom, 2018.

⁴⁹ Ibid., 2018.

⁵⁰ Web (4), 2018, nečíslované.

Projekt náročnej rekonštrukcie finančne podporilo Ministerstvo kultúry SR a Mesto Žilina, ale realizácia bol možná aj vďaka finančnému mechanizmu Európskeho hospodárskeho priestoru (hlavne z finančných zdrojov z Nórska, Islandu a Lichtenštajnska). Cieľom tejto rekonštrukcie je zachovanie kultúrnej pamiatky a dedičstva pre budúce generácie. Zrekonštruovaná budova Synagógy má byť sprístupnená širokej verejnosti a rozvinúť tak jej potenciál pre turizmus a kultúrny priemysel. Na rekonštrukciu boli použité aj financie z európskych fondov, súkromných sponzorov P&P, Nadácie Kia Motors Slovakia a ďalších mecénov a darcov.

Aj v prípade Synagógy využívajú jej tvorcovia rôzne overené formy financovania, tak ako to robia v prípade Stanice. Synagóga absolvovala svoju otváraciu udalosť ešte pred dokončením rekonštrukcie, rovnako ako Stanica. Je to tak trochu poznávacie znamenie o. z. Truc Sphérique. Zámerom týchto „predotváračiek“ je umožnenie verejnosti sledovať proces revitalizácie, postupujúce stavebné práce a oboznámiť ich so zámerom výstavby. Samotnému otvoreniu predchádzali dobrovoľné brigády, rôzne benefičné koncerty, či verejná zbierka *Kúpte si nesmrteľnosť*, ktorá predstavuje ukážkovú formou získavania financií zo súkromných zdrojov formou darcovstva, kedy bola darcovi ponúknutá nesmrteľnosť formou zvečnenia jeho mena v umeleckom diele historickej budovy Synagógy, ktoré bude súčasťou jej stálej expozície. Vzniklo tak hudobné dielo skladateľa Mareka Piačeka spolu so sláčikovým kvartetom a speváckym zborom Octet Singers, ktorí do skladby zapojili viac než dvetisíc mien darcov, ktorí si týmto spôsobom „kúpili“ nesmrteľnosť.

Okrem hlavnej sály slúžiacej ako výstavná sieň je súčasťou Synagógy aj Galéria Plusminusnula. Komorný výstavný priestor pre súčasné umenie Galérie Plusminusnula, ktorá mala byť pôvodne situovaná v priestore Stanice S3 – lodné kontajnery, sa momentálne nachádza v priestore infocentra Novej Synagógy, pri jej hlavnom vstupe o rozlohe 37m². Pôvodná galéria sídlila na Mydlárskej ulici číslo 1 v Žiline. Aktivity Galérie Plusminusnula sú výsledkom spolupráce o. z. Truc Sphérique a Muzea mesta Brna v rámci spoločného cezhraničného mikroprojektu. Galéria Plusminusnula je iniciatívou architektov - Akad.arch. Dušanom Voštenákom, Mgr.art. Lenkou Voštenákovou a výtvarníkom Mgr.art. Jánom Gašparovičom. O jej chod sa stará aj Marek Adamov zo Stanice Žilina – Záriečie.

Priestory Synagógy sú využité najmä na výstavné účely pre súčasné umenie, ale využívajú sa aj na koncertné vystúpenia, či vianočné trhy. Možnosti sú napriek väčšiemu priestoru obmedzenejšie ako na Stanici. Tu si nemôžu dovoliť experimentovať, majú pevnejšiu dramaturgiu a preto sú aj opatrnejší v tom, komu tu dovoľia predviesť svoje umenie. Aj manažment práce v Synagóge má pevnejšiu hierarchiu a organizáciu práce, než ako je to v prípade Stanice.⁵¹ V Synagóge to smeruje viac k inštitúcii s pevnými pravidlami.

Okrem programu je na Synagóge špecifická samotná budova, ktorá slúži ako forma propagácie, či marketingu. Ako uviedol Adamov: „Pri Synagóge sa niektorí ľudia chodia pozerat iba na budovu a vôbec ich neláka výstava a súčasné umenie neznášajú, ale prídu sa pozrieť, lebo chcú vidieť tú budovu.“⁵² Preto tu tiež funguje tá nadhodnota, ktorú ponúka daný priestor. Na Stanici, na ktorú chodia cestujúci prvotne za účelom čakárne sa zároveň, aj keď prvotne nechcena, dostanú aj do kultúrneho centra. Synagóga priláka svojou architektúrou, no

⁵¹ „V Synagóge sú väčšinou externí kurátori a tí netušia o našom internom Matrice. Očakávajú klasické rozdelenie funkcií.“ Z rozhovoru s M. Adamovom, 2018.

⁵² KOVÁČIKOVÁ, P.: Pôvodný rozhovor s riaditeľom Stanice Žilina-Záriečie Marekom Adamovom, 2018.

pridá k tomu ešte hodnotu iného umenia, napríklad práve vystavujúceho. Alebo naopak, kedy priláka svojim programom a návštevník okrem neho získa aj estetický zážitok zo samotnej budovy.

Na objasnenie situácie a programového rozdielu medzi Stanicou a Synagógou M. Adamov uvádza príklad facebooku a knihy: „*Stanica je ako facebook, čo sa tam napíše je tam ešte tri hodiny, prípadne sa o tom ešte týždeň píše alebo ostane nejaký „spirit“.* Ale v Synagóge, tie výstavy, to je ako kniha. Prechádza to oveľa zložitejším a dlhším procesom. Teda to, že na Stanici je to ako so statusom na facebooku, že nemusí vyjsť ale nevadí, bude ďalší, tak v prípade Synagógy ako knihy, ktorá keď vyjde s chybami, to je fakt „prúser“.“⁵³ Ale aby zachovali prvok každodenného života aj v Synagóge, časť programu zo Stanice sa snažia presunúť aj tam.

Záver

Pohnútky na založenie NKC môžu byť rôzne, no nemožno im odoprieť skutočnosť, že ich cieľom býva hlavne kultúrne a umelecké obohatenie miesta svojho pôsobenia a ponúknuť tak alternatívu trávenia voľného času s cieľom kultivovať obyvateľstvo. Dá sa konštatovať, že svojou činnosťou do istej miery nahrádzajú alebo dopĺňajú prácu mesta, pretože svojimi aktivitami ponúkajú alternatívu k mestom spravovaným oficiálnym kultúrnym inštitúciám, ktoré síce poskytujú kultúrne a umelecké vyžitie, ale časť oficiálnej kultúry môže predstavovať akúsi pseudokultúru. Neznamená to však, že oficiálna kultúra je celá bezcenná. Nezávislá kultúra je vždy v opozícii k oficiálnej kultúre, nemalo by to byť však chápané ako konkurenčný boj. Nutnosť nezávislej kultúry a NKC ako alternatívy k oficiálnym štátom zriaďovaným inštitúciám je potrebná, pretože spoločnosť neustále vyžaduje možnosť voľby. Potreba takýchto platforiem vychádza z nezištných potrieb ľudí, preto je iniciatíva a angažovanosť ľudí v rámci mesta dôležitá nielen pre obohatenie mesta ako turisticky atraktívnejšieho, ale najmä pre samotných ľudí žijúcich v ňom. Malo by preto byť v záujme samotného mesta, aby takéto platformy vznikali a fungovali, pretože slovami V. Gondovej : „*Chytrá města si potenciál podobných miest uviedomujú a jejich vzniku nebrání. Ta ještě chytrější je podporují, protože cítí jejich nutnost a nezastupitelnou úlohu v kultivaci a rozšiřování obzoru vlastního obyvatelstva.*“⁵⁴

Nateraz faktom ostáva, že NKC sú na vzostupe. Ako budú postupovať a rozvíjať sa, je na ľuďoch, no nielen na tých, ktorí ich vedú a zriaďujú. Spoločnosť by mala vnímať tieto kultúrne centrá ako nezávislé miesta pre kritickú analýzu súdobej situácie, teda aj v oblastiach politických a sociálnych otázok. Preto ich budúcnosť stojí aj na samotných návštevníkoch, ktorí NKC podporujú svojou participáciou na nimi organizovaných podujatiach.

Z aktivít, ktoré Stanica organizuje a zo samotného rozhovoru s riaditeľom M. Adamovom sa zdá, že sa aj Stanica momentálne orientuje primárne na lokálne obyvateľstvo a na to, čo môže urobiť pre miestny život, aby bol pestrejší a lepší, v zmysle idey : „*Mysli globálne, konaj lokálne.*“⁵⁵ Vyplýva to aj z faktu, že Stanica je práve tým miestom, ktoré skutočne vzniklo „zdola“, teda z vnútorných pohnútok obyvateľov mesta Žilina, ktorými sú aj samotní

⁵³ Ibid., 2018.

⁵⁴ GONDOVÁ, V.: *MeetFACTORY – smíchovská továrna na sny...* Praha : Akademie múzických umění, 2009, s. 16.

⁵⁵ Tento súčasný trend lokálnych iniciatív a akéhosi prinavrátenie sa ľuďmi späť zo sveta do rodnej krajiny či mesta, ja prípad aj M. Adamova, ktorý „okúsil“ svet a na základe týchto skúseností inicioval podobné koncepty aj v jeho rodnom meste Žilina.

zakladatelia združenia Truc Sphérique, ktorí svojim prístupom kultivujú nielen okolie Stanice, ale aj obyvateľov mesta. V súčasnosti sa uplatňuje pravidlo „Aké si mesto urobíš, takého ho budeš mať.“ Teda záujem zo strany občanov o kultúrne dianie a o samotný „výzor“ mesta sa zvyšuje. Dá sa preto konštatovať, že NKC môžu byť akýmsi meradlom úrovne a kvality kultúrneho života v meste. Z kulturologického hľadiska je zaujímavé skúmať práve tieto procesy - revitalizácie kultúry „zdola“, pretože aktivity nezávislých kultúrnych centier stelesňujú kultúrne revitalizačný princíp nielen v umení, ale aj v obnovení či dokonca ozdravení sociokultúrneho prostredia.⁵⁶

Literatúra a zdroje

- DALY, S.: *Encyklopedie alternativní kultury*. 1. vyd. Brno : BOOKS, 1999, 384 s. ISBN 80-7242-065-8.
- DANIEL, O. a kol.: *Kultura svépomocí. Ekonomické a politické rozměry v českém subkulturním prostředí pozdního státního socialismu a postsocialismu*. 1. vyd. Praha : Filozofická Fakulta Univerzity Karlovy, 2016. 169 s. ISBN 978-80-7308-706-7.
- FUJÁK, J.: Pseudokultúrny smog a nezávislá kultúra v dusivej klíme postindustriálnej globalizácie. In: Moravčíková, E.: *Kultúra v premenách globalizácie: Zborník z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2012. s. 79-93. ISBN 978-80-558-0093-6.
- FUJAK, J. a kol.: *Slovenské hudobné alternatívy*. 1. vyd. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2006. 125 s. ISBN 80-8050-944-1.
- GONDOVÁ, V.: *MeetFACTORY – smíchovská továrna na sny...* : bakalárska práca. Praha : Akademie múzických umění, 2009. 85 s.
- GRUSKOVÁ, A. – ČIRIPOVÁ, D.: Rozvíjanie kreativity a vnímavosti. In: *Kod - konkrétne o divadle*, 2009, 3. ročník, číslo 5. s. 2-7. ISSN 1337-1800.
- JIROUS, I.: *Magorův zápisník*. Praha : Torst, 1997. 802 s. ISBN 80-7215-033-2.
- KOVÁČIKOVÁ, P.: Pôvodný rozhovor s riaditeľom Stanice Žilina-Záriečie Marekom Adamovom, 26.1.2018, Žilina.
- KRÁLOVIČ, J.: Umenie „vybývaného“ času. In: *Kapitál*, 2017, 1. ročník, zväzok 2. s. 18-19. ISSN 2585-7851.
- LÉNYI, P.: *Design Handbook for Cultural Centres*. Žilina : Truc Spherique, 2014. 272 s. ISBN 978-80-969392-8-2.
- ONDREIČKA, B.: Alternatívne prebudenie sa. In: *Kapitál*, 1. ročník, zväzok 2. s. 8-9. ISSN 2585-7851.
- ROSZAK, T.: *Zrod kontrakultury : Úvahy o technokratické společnosti a mládeži v opozici*. 1. vyd. Praha : Malvern, 2015. 321 s. ISBN 978-80-7530-035-5.
- SLEZÁKOVÁ, J.: *Centrá súčasnej progresívnej kultúry a umenia na Slovensku* : diplomová práca. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2009. 62 s.

⁵⁶ FUJÁK, J.: Pseudokultúrny smog a nezávislá kultúra v dusivej klíme postindustriálnej globalizácie. In: Moravčíková, E.: *Kultúra v premenách globalizácie: Zborník z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou*. – Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, – 2012, s. 88-89.

TATARKA, D.: *Kultúra ako obcovanie. Výber z úvah*. Bratislava : Nadácia Milana Šimečku, 1996. 327 s. ISBN 80-967156-9-0.

Internetové zdroje

FUJÁK, J.: Koncepcia inovácie interdisciplinárneho kulturologického výskumu nezávislej kultúry a umenia. In: *Culturologica Slovaca*. [online]. 2016. [cit. 23.01.2018]. Dostupné na internete: <http://www.culturologicaslovaca.ff.ukf.sk/images/No1/CS_2016_1.pdf. ISSN 2453-9740>.

REHÁK, O.: Už to nie je sen o priestore. In *SME*. [online]. 2008. [cit. 28.12.2017]. Dostupné na internete : <<https://www.sme.sk/c/3737913/uz-to-nie-je-sen-o-priestore.html#ixzz56MS6TI8W>>.

Web (1) História staničného domu Žilina – Záriečie. [online] 2017. [cit. 28. 12. 2017]. Dostupné na internete: <<https://www.stanica.sk/ostanici/>>.

Web (2) Festival KioSK. [online] 2017. [cit. 28. 12. 2017]. Dostupné na internete: <<http://www.kioskfestival.sk/festival/>>.

Web (3) Projekt Kinobus. [online] 2017. [cit. 28. 12. 2017]. Dostupné na internete: <<https://www.kinobus.sk/kinobus2017/onseason/index.php/kinobus/>>.

Web (4) História budovy Novej Synagógy v Žiline. [online] 2018. [cit. 19. 01. 2018]. Dostupné na internete: <<http://www.novasynagoga.sk/historia/>>.

Web (5) Organizovanie súkromných akcií v Novej Synagóge. [online] 2018. [cit. 19. 01. 2018]. Dostupné na internete: <<http://www.novasynagoga.sk/kontakt/>>.

Independent culture and independent cultural center Stanica Žilina - Zárírečie

The paper presents a study of an independent culture and its modalities. In the introduction, the author focuses on clarifying the understanding of key concepts related to the topic, thus reflecting the independent cultural scene in a synchronous and diachronic view, while at the same time appreciating its cultural and social significance and social impact on society as such. It also reflects the facts that preceded the emergence of independent cultural centers in Slovakia. Through the model example of the Independent Cultural Center Stanica Žilina - Zárírečie, the author tries to point out the realities with which the cultural centers must cope during their existence. At the same time, this study seeks to raise questions related to the future existence of these independent cultural centers.

Príspevok predstavuje vybranú časť Diplomovej práce s názvom *Nezávislé kultúrne centrum na Slovensku a v Čechách. (Modelová komparácia Stanica Žilina – Zárírečie a MeetFactory v Prahe)*, ktorá bola úspešne obhájená na Katedre kulturológie, FF UKF v Nitre v akademickom roku 2017/2018. Školiteľom záverečnej práce bol prof. PhDr. Július Fuják, PhD.

Príspevok vznikol v rámci grantovej úlohy VEGA 1/0282/18 *Charakter a vývoj nezávislej kultúry a umenia na Slovensku po roku 1989*.

Autorka: Mgr. Petra Kováčiková
bývalá študentka Katedry kulturológie FF UKF v Nitre
petra.kovacikova53@gmail.com

Školiteľ: prof. PhDr. Július Fuják, PhD.
Katedra kulturológie, FF UKF v Nitre
jfujak@ukf.sk